

Ольга Красінько

PhD-програма з компаративної історії
Central European University
Krasinko_Olha@phd.ceu.edu

(НЕ) ПИШУЧИ ПРО (P/p)ОСІЙСЬКУ ІМПЕРІЮ

Рік тому я, разом із колегами, допомагала кафедрі історії НаУКМА, телефонуючи потенційним абітурієнтам під час вступної кампанії на бакалаврські програми. Одна зі вступниць у відповідь на такий дзвінок обурено поцікавилась, чому в програмі викладання у Києво-Могилянській академії досі наявна дисципліна «Історія Російської імперії». Випускницю зачепило не наповнення курсу, а той факт, що цій імперії загалом приділяється увага. На таку позицію, вочевидь, впливає публічний дискурс, зокрема оцінки імперій у дидактичній історії, що набули досить чіткої форми після Революції Гідності. Олена Палько оцінила, що сучасний публічний простір в Україні позначився трьома «д»: від 2015 р. декомунізацією, від 2022 р. — дерусифікацією та деколонізацією¹.

В українському публічному просторі деколонізація набуває форми, яку можна схарактеризувати влуч-

---

¹ Oleksandr Kozytskyi, “Historians Seeking Answers after the Russian Invasion of Ukraine about the Soviet Legacy: “Radianske” vs “Sovietske”? Visible Ukraine. April 1, 2025, <https://visibleukraine.org/story/historians-seeking-answers-after-the-russian-invasion-of-ukraine-about-the-soviet-legacy-radianske-vs-sovietske/>.

ним словосполученням, що навели Клеменс Капс і Ян Сурман — “writing back” — у значенні активного увізнення і надання голосу спільноті, що протиставляється зовнішньому пануванню². Студії, написані з такої перспективи, можуть бути корисними в розробці методології й вписуванні українських контекстів у загальноєвропейські дискусії. Потреба такої інтеграції яскраво ілюструється текстом Джозефа Фейнберга. Свою статтю 2024 року він розпочав із критики підходу одного «дуже відомого дослідника», який ствердив, що, оскільки взаємини Росії та України суттєво відрізняються від взаємин західноєвропейських країн із Африкою, Азією чи Латинською Америкою, то застосовувати поняття «колоніалізм» на їхнє позначення немає сенсу³. Втім, сам Фейнберг у цьому ж тексті продемонстрував, що вважає, що урядові практики щодо українських земель і мешканців були не колоніальними, а тільки імперіалістичними, — оскільки не відповідають наведеним ним критеріям⁴. Аналіз у межах постколоніальної теорії на ґрунті української історіографії сприяв би коригуванню таких дискусійних висновків.

Хоча українські контексти потребують репрезентації, однак рамка “writing back” як надає їм видимості, так і певною мірою спрощує, адже спирається на бінарну опозицію. В імперських студіях з української позиції це веде, наприклад, до моделі ототожнення «імперського»

---

² Klemens Kaps, Jan Surman, “Postcolonial of Post-Colonial? Post(-) Colonial Perspectives on Habsburg Galicia.” *Historyka. Studia metodologiczne*, T. XLII (2012): 16–17.

³ Joseph Grim Feinberg, “Coloniality or Imperiality (in Eastern Europe, for Example).” dВерсія. April 3, 2024, <https://dversia.net/7940/coloniality-imperiality-eng/>.

⁴ Joseph Grim Feinberg, “Coloniality or Imperiality (in Eastern Europe, for Example).”

і «російського». Така позиція ближче до публіцистики та полеміки, але вразлива з точки зору розробки академічної моделі. Та чи означає це, що глибокі дослідження імперій неможливі без імперської глорифікації?

Сучасна літературна критика давно користалася з постколоніальної теорії, натомість сучасна українська історіографія в імперських студіях спершу ближче познайомились з концепцією «нової імперської історії», яку в контексті Російської імперії активно розробляла редакція видання «Ab Imperio». Новий підхід передбачав відмову від спроб визначення імперії на користь вивчення так званої «імперської ситуації»⁵, тобто принципово неоднорідних і неоднакових взаємин територій та спільнот у складі Російської імперії. «Нову історію» пропонували в якості перегляду традиційної схеми вивчення кризь призму держави чи нації⁶.

Така нова пропозиція насправді нагадувала трансформації, які окреслила постколоніальна теорія у руслі своїх поступових змін, реагуючи на закиди у творенні спрощених бінарних опозицій. Відбулась «міграція теорії» — розширення постколоніальних досліджень за межі англomовного дискурсу, зокрема проблематизація різних видів колоніалізму, як-от на теренах Східної Європи⁷. Власне, і

⁵ “В поисках новой имперской истории.” *Новая имперская история постсоветского пространства*, ред. И. Герасимов, С. Глебов, А. Каплуновский, М. Могильнер, А. Семёнов (Центр исследования национализма и империи, 2004), 26.

⁶ “Кому будет нужна новая история завтра?” *Новая имперская история Северной Евразии. Часть 1. Конкурирующие проекты самоорганизации. VII–XVII вв.*, ред. И. Герасимов (Ab Imperio, 2017), 11.

⁷ Тамара Гундорова, “Пост-орієнталізм, іміграційний романс і нові можливості постколоніальних студій у Східній Європі.” *Historians*. ua. 28 лютого, 2014.

<http://www.historians.in.ua/index.php/en/dys%с2%адку%с2%адсиya/1064-tamara-hundorova-post->

українські автори на момент виходу масштабного програмного тексту «Ab Imperio» «Нова імперська історія пострадянського простору» вже досить активно інтерпретували імперію як гетерогенний простір. Щоправда, відбувалось це у межах радше не ширших рефлексій про імперію, а під широкою парасолькою соціальної історії, історичної демографії, студій прикордоння, історичної урбаністики тощо⁸. Нові підходи дозволяли подивитись на суспільства Російської імперії під різними кутами зору й виявити складні модули конфліктів та співжиття.

Дослідження регіону дійсно дозволяє демонструвати специфіку взаємин між різними спільнотами та інституціями, способи інклюзії та іншування, відцентрові й доцентрові процеси, що розширює уявлення про історичний досвід. Як дослідниця, я сама рухалась цим шляхом, обравши за фокус своєї уваги Київ — складне у політичному розумінні для імперської адміністрації місто; мозаїку етнічних і соціальних груп, де зберігався магістрат й були наявні конфлікти між юрисдикціями. Фокус моєї дисертації якраз на аналізі механізмів адміністрування Києва: з одного боку, тут йдеться про управління імперським центром, з іншого — про поліцейських, які перебувають у серединній позиції (мають

---

orientalism-imigratsiinyromans-i-novi-mozhlyvosti-postkolonialnykh-studii-uskhidnii-yevropi.

⁸ Див., наприклад, Юрій Волошин, *Розкольницькі слободи на території Північної Гетьманщини у XVIII столітті. Історико-демографічний аспект* (АСМІ, 2005); Володимир Маслійчук, *Провінція на перехресті культур: дослідження з історії Слобідської України XVII–XIX ст.* (Харківський приватний музей міської садиби, 2007); Оксана Карліна, “Конфлікт між традиціями міського самоврядування і системою міського управління на Волині наприкінці XVIII — в перших десятиліттях XIX ст.” *Соціум*, no. 4 (2007); Вікторія Константінова, *Урбанізація: південноукраїнський вимір (1861–1904)* (AA Тандем, 2010).

втілювати урядові приписи, але водночас володіють власною агентністю), з третього — про інші адміністративні органи, що мусять підтримувати порядок, але водночас опікуються своїми повноваженнями, які ділять з іншими інституціями, з четвертого — про місцевих мешканців. Ці динамічні й подекуди ситуативні взаємини не зводились суто до антагонізму чи співпраці.

Основна проблема, яка витікає із такого підходу, — це складність узагальнення. Власне, вона постала і перед «Ab Imperio» при спробі створити новий синтетичний наратив замість традиційних державницького чи національного. Підсумком проекту стало видання двотомної «Історії Північної Євразії». Оскільки йшлося про дослідження регіону, що формально об'єднував значну кількість політичних та соціальних формацій минулого, то праця неминуче фокусувалась на певних аспектах, випускаючи з уваги інші. Обрані для аналізу аспекти, як видається, подекуди спрощують оптику висвітлення «імперської ситуації».

Одна з проблем стосується браку уваги до локальних устроїв. У першому томі «Історії Північної Євразії» приділялась увага політичній організації ранньомодерних суспільств, як-от у випадку Речі Посполитої, хай і подекуди вельми коротко⁹. Натомість політична культура, наприклад, Гетьманщини XVIII ст. вже не відображена, тож уявлення про регіональну специфіку імперської доби розмивається. Деякі регіони (як-от Фінляндія чи Бессарабія) загалом починають фігурувати у тексті «Історії...» саме мірою включення до територіальної

---

⁹ “XVII век: альтернативные сценарии, смутные времена.” *Новая имперская история Северной Евразии. Часть 1. Конкурирующие проекты самоорганизации. VII-XVII вв.*, ред. И. Герсимов (Ab Imperio, 2017), 281, 283.

орбіти імперії¹⁰, що насправді все ще нагадує позицію, коли саме модерна держава є точкою відліку.

Втім, українські дослідження регіонів так само стикаються з викликом — екстраполяції. Переважна частина імперських студій сучасних дослідників написана на місцевому матеріалі. До 2014 року йшлося про банальний прагматизм (зрештою, ще Умберто Еко радив своїм студентам зосереджуватись на досяжних джерелах¹¹), а після початку повномасштабної російсько-української війни це стало одним із небагатьох способів писати в ділянці імперських студій. Якщо зауважити принципову неоднорідність імперій, то це означає замкненість у регіональних дослідженнях, які важко узагальнювати, оскільки виникає постійне питання аналітичних підстав. Я із певним скепсисом ставлюсь до праць, присвячених будь-якому феномену в імперії загалом, оскільки місцева специфіка завжди присутня. Тобто, йдеться про класичну вже проблему співвіднесення мікроісторії й макроісторії, що загострюється обставиною, що в українських науковців немає фізичної можливості проводити порівняння зі значною частиною колишнього імперського простору — територіями у складі нинішньої РФ.

Одним із варіантів вирішення згаданих проблем виглядають компаративні дослідження. Порівняльний аналіз пропонує можливості для виявлення ширших тенденцій, а отже, екстраполювати висновки обґрунтовано. Цікавість до компаративістики зароджена й в

---

¹⁰ “Дилемма стабильности и прогресса: империя и реформы, XIX век.” *Новая имперская история Северной Евразии. Часть 2. Балансирование имперской ситуации. XVIII–XX вв.*, ред. И. Герсимова (Ab Imperio, 2017), 156–157, 176.

¹¹ Умберто Еко, *Як написати дипломну роботу: Гуманітарні науки* (Мандрівець, 2007), 59.

українській історіографії — чудовим прикладом сучасного тексту є дисертаційна робота Євгена Ящука, який працює над темою механізмів поширення інформації про Східну кризу 1875–1878 рр. та її рецепції у Києві та Львові¹².

Варто зауважити особливу принаду застосування компаративістики у межах географічного і хронологічного імперського простору. Попри те, що, як підкреслено вище, в українській історіографії не бракує досліджень регіонів, але відчувається потреба текстів, зосереджених на порівнянні, особливо не тільки інституцій, але й людських досвідів. Ба більше: можна амбітно твердити, що до сфери уваги та порівнянь українських дослідників доцільно включити, наприклад, країни Балтії чи Молдову, території яких були прикордонними теренами Російської імперії й мали низку специфічних рис адміністрування через це, як і Київське, Волинське та Подільське генерал-губернаторство. Вочевидь, що солідною перешкодою є прагматично-логістичні обмеження, однак такі спроби можуть посприяти подальшому розширенню дослідницьких висновків.

Bibliographic References

- “Dilemma stabilnosti i progressa: imperiya i reformi, XIX vek.”
In *Novaya imperskaya istoriya Severnoi Yevrazii. Chast 2. Balansirovanie imperskoi situatsii. XVIII–XX vv.*, edited by Ilya Gerasimov. Ab Imperio, 2017.
- Eco, Umberto. *Yak napysaty dyplomnu robotu: Humanitarni nauky* [How to Write a Thesis: Humanities]. Lviv: Mandrivets, 2007.

---

¹² Yevhen Yashchuk. *Faculty of History. University of Oxford*. <https://www.history.ox.ac.uk/people/yevhen-yashchuk>.

- Feinberg, Joseph Grim. “Coloniality or Imperiality (in Eastern Europe, for Example).” *dВерсия*, April 3, 2024. <https://dversia.net/7940/coloniality-imperiality-eng/>.
- Hundorova, Tamara. “Post-orientalizm, imigratsiinyi romans i novi mozhlyvosti postkolonialnykh studii u Skhidnii Yevropi” [Post-Orientalism, Immigrant Romance and New Opportunities for Postcolonial Studies in Eastern Europe]. *Historians.ua*, February 28, 2014. <http://www.historians.in.ua/index.php/en/dys%c2%adku%c2%adiya/1064-tamara-hundorova-post-orientalizm-imigratsiinyiromans-i-novi-mozhlyvosti-postkolonialnykh-studii-uskhidnii-yevropi>.
- Kaps, Klemens, and Jan Surman. “Postcolonial of Post-Colonial? Post(-)Colonial Perspectives on Habsburg Galicia.” *Historyka. Studia metodologiczne* XLII (2012): 7–35.
- Karlina, Oksana. “Konflikt mizh tradytsiinyi miskoho samovriaduvannia i systemoiu miskoho upravlinnia na Volyni naprykintsi XVIII — v pershykh desiatyllittiakh XIX st.” [The Conflict Between Urban Self-Government Traditions and the System of Urban Management in Volhynia in the Late 18th — Early 19th Century]. *Sotsium*, no. 4 (2007): 280–289.
- Konstantinova, Viktoriia. *Urbanizatsiia: pivdennoukrainskyi vymir (1861–1904)* [Urbanization: The South Ukrainian Dimension (1861–1904)]. Mykolaiv: AA Tandem, 2010.
- “Komu budet nuzhna novaya istoriya zavtra?” In *Novaya imperskaya istoriya Severnoi Yevrazii. Chast 1. Konkurriruyushchie proekti samoorganizatsii. VII–XVII vv.*, edited by I. Gerasimov (Ab Imperio, 2017).
- Kozytskyi, Oleksandr. “Historians Seeking Answers after the Russian Invasion of Ukraine about the Soviet Legacy: “Radianske” vs “Sovietske?”” *Visible Ukraine*, April 1, 2025. <https://visibleukraine.org/story/historians-seeking-answers-after-the-russian-invasion-of-ukraine-about-the-soviet-legacy-radianske-vs-sovietske/>.
- Masliichuk, Volodmyr. *Provintsiia na perekhresti kultur: doslidzhennia z istorii Slobidskoi Ukrainy XVII–XIX st.* [Province at the Crossroads of Cultures: Research on the History of

Ольга Красінько

Sloboda Ukraine 17th–19th Centuries]. Kharkiv: Kharkivskiy pryvatnyi muzei miskoi sadyby, 2007.

“XVII vek: alternativnie stsenarii, smutnie vremena.” In *Novaya imperskaya istoriya Severnoi Yevrazii. Chast 1. Konkuriruyushchie proekti samoorganizatsii. VII–XVII vv.*, edited by I. Gerasimov. Ab Imperio, 2017.

“V poiskakh novoi imperskoi istorii.” In *Novaya imperskaya istoriya postsovetskogo prostranstva*, edited by I. Gerasimov, S. Glebov, A. Kaplunovskii, M. Mogilner, and A. Semyonov. Kazan: Tsentr issledovaniy natsionalizma i imperii, 2004.

Voloshyn, Yurii. *Rozkolnytski slobody na terytorii Pivnichnoi Hetmanshchyny u XVIII stolitti. Istoryko-demohrafichnyi aspekt* [Old Believers’ Settlements in the Territory of the Northern Hetmanate in the 18th Century. Historical and Demographic Aspect]. Poltava: ASMI, 2005.

O. Krasinko

WITH(OUT) WRITING ABOUT
THE (R/r)USSIAN EMPIRE